

खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: भू-वैज्ञानिक अध्ययन, अनुसन्धान र खानी तथा खनिज पदार्थको अन्वेषण तथा उत्खनन कार्यको व्यवस्थापन गर्दै खानीजन्य उद्योगको विकास, प्रवर्द्धन र नियमन गर्न खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

सङ्घीय संसदले यो ऐन बनाएको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०८३” रहेको छ।
(२) यो ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिले एकानब्बेऔं दिनदेखि प्रारम्भ हुनेछ।
२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,—
  - (क) “अनुमतिपत्र” भन्नाले खनिज कार्य गर्न दफा १३ बमोजिम प्रदान गरिने अन्वेषण अनुमतिपत्र वा दफा १५ बमोजिम प्रदान गरिने उत्खनन अनुमतिपत्र सम्झनु पर्छ।
  - (ख) “अन्वेषण” भन्नाले खानी तथा खनिज पदार्थ पत्ता लगाउन गरिने खोज, अध्ययन, जाँच गर्ने कार्य वा खनिज पदार्थको प्रकार, गुणस्तर वा परिमाण निर्धारण गर्न गरिने खोजतलास वा सम्भाव्यता अध्ययन वा यस्तै प्रकारको जाँच सम्बन्धी कार्य सम्झनु पर्छ।
  - (ग) “अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकाय” भन्नाले उत्खनन अनुमतिपत्रको हकमा विभाग र अन्वेषण अनुमतिपत्रको हकमा सम्बन्धित प्रदेशको कानून बमोजिम त्यस्तो कार्य गर्न अधिकार प्राप्त निकाय सम्झनु पर्छ र सो शब्दले यस ऐन बमोजिम नेपाल सरकारबाट अन्वेषण तथा व्यवस्थापन गर्ने भनी निर्धारण भएका खनिज पदार्थको अन्वेषण अनुमतिपत्रको लागि विभाग र प्रदेश सरकार एवं स्थानीय तहबाट उत्खनन हुने गरी निर्धारण भएका खनिज पदार्थको उत्खनन अनुमतिपत्रको लागि प्रदेश र स्थानीय तहको कानून बमोजिम त्यस्तो कार्य गर्न अधिकार प्राप्त निकायलाई समेत जनाउँछ।

- (घ) “उत्खनन” भन्नाले खनिज पदार्थको उत्खनन, उत्पादन, शुद्धीकरण तथा प्रशोधन सम्बन्धी कार्य सम्झनु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तो प्रयोजनको लागि खनिज पदार्थको ढुवानी, सञ्चय तथा बिक्री वितरण गर्ने कार्य समेतलाई जनाउँछ।
- (ङ) “उत्खनन क्षेत्र” भन्नाले खनिज पदार्थको उत्खनन कार्य गर्न निर्धारण गरिएको क्षेत्र र सो भित्र बनाइएको खाल्डो, सुरुङ्ग वा अन्य यस्तै प्रकृतिको संरचना सम्झनु पर्छ।
- (च) “कम्पनी” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएको कम्पनी सम्झनु पर्छ।
- (छ) “खनिज कार्य” भन्नाले खनिज पदार्थको अन्वेषण वा उत्खनन गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ।
- (ज) “खनिज पदार्थ” भन्नाले जमिनको सतह वा भू-गर्भभित्र पाइने पेट्रोलियम र ग्याँसजन्य पदार्थ बाहेक कुनै निश्चित भौतिक गुण तथा तत्त्वको रासायनिक सम्मिश्रणयुक्त अजैविक पदार्थ सम्झनु पर्छ।
- (झ) “खनिज क्षेत्र” भन्नाले दफा ९ बमोजिम घोषणा भएको क्षेत्र सम्झनु पर्छ।
- (ञ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ।
- (ट) “निरीक्षक” भन्नाले दफा २६ को उपदफा (१) बमोजिम खटिएको कर्मचारी सम्झनु पर्छ।
- (ठ) “मन्त्रालय” भन्नाले उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।
- (ड) “महानिर्देशक” भन्नाले विभागको महानिर्देशक सम्झनु पर्छ।
- (ढ) “रणनीतिक वा सामरिक महत्त्वको खनिज” भन्नाले दफा ८ बमोजिमको खनिज पदार्थ सम्झनु पर्छ।
- (ण) “रेडियोधर्मी खनिज पदार्थ (रेडियोएक्टिभ मिनरल)” भन्नाले अल्फाकण, बिटाकण वा गामा रे जस्ता विकिरण पैदा गर्ने प्राकृतिक रूपमा वा युरेनियम वा थोरियमको शृङ्खलाबद्ध क्षयीकरण प्रक्रियाद्वारा बनेको पदार्थ समावेश रहेको धातु खनिज सम्झनु पर्छ।
- (त) “विभाग” भन्नाले खानी तथा भू-गर्भ विभाग सम्झनु पर्छ।
- (थ) “स्थानीय तह” भन्नाले गाउँपालिका, नगरपालिका, उपमहानगरपालिका वा महानगरपालिका सम्झनु पर्छ।

परिच्छेद-२

खनिज सम्बन्धी अधिकार तथा वर्गीकरण

३. **सरकारी सम्पत्ति हुने:** नेपालभित्र निजी, सामुदायिक, सरकारी वा सार्वजनिक स्वामित्वमा रहेको जुनसुकै प्रकारको जमिनको सतह वा भू-गर्भभित्र रहेको वा पाइएको प्राकृतिक अवस्थामा रहेको खनिज पदार्थ सरकारी सम्पत्ति हुनेछ।
४. **अन्वेषण गर्ने अधिकार:** (१) खानी तथा खनिज पदार्थको अन्वेषण गर्ने अधिकार प्रदेश कानून बमोजिम हुनेछ।
 (२) दुई वा दुईभन्दा बढी प्रदेशको भू-भागमा फैलिएको खानी तथा खनिज पदार्थको अन्वेषण सम्बन्धित प्रदेश सरकारको आपसी सहमतिमा हुनेछ।
 (३) उपदफा (२) बमोजिमको कार्य गर्नको लागि सम्बन्धित प्रदेश सरकारले आपसी सहमतिमा नेपाल सरकारलाई अनुरोध गरेमा वा विवाद सिर्जना भई सहमति हुन नसकेको भनी सम्बन्धित प्रदेशले नेपाल सरकार समक्ष अनुरोध गरेमा त्यस्तो खानी तथा खनिज पदार्थको अन्वेषण विभाग मार्फत हुनेछ।
 (४) कुनै खनिज पदार्थको अन्वेषण सम्बन्धी कार्यमा विशेष प्रविधि तथा सीपको आवश्यकता पर्ने वा खनिज पदार्थको अन्वेषण अनुमतिपत्र निश्चित समयको लागि विभागबाट नै जारी गर्न सम्बन्धित प्रदेश सरकारबाट अनुरोध भई आएमा त्यस्तो खनिज पदार्थको अन्वेषण सम्बन्धी कार्य विभागले गर्न सक्नेछ।
 (५) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी कुनै खनिज पदार्थको अन्वेषण सम्बन्धी कार्य विभाग मार्फत गर्न सक्नेछ।
५. **उत्खनन गर्ने अधिकार:** (१) खनिज पदार्थको उत्खनन गर्ने अधिकार नेपाल सरकारलाई हुनेछ।
 (२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि विभाग आफैले वा कम्पनीलाई अनुमति प्रदान गरी खनिज पदार्थको उत्खनन गर्न वा गराउन सक्नेछ।
 (३) नेपाल सरकारलाई खनिज कार्यमा पुँजी लगानी गरी वा अन्य कुनै प्रकारले हिस्सेदार बन्ने अधिकार हुनेछ।
 (४) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको खनिज पदार्थको उत्खनन सम्बन्धी कार्य प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले गर्न वा गराउन सक्नेछन्।
 (५) खनिज पदार्थको उत्खनन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।
६. **खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण:** (१) आफ्नो भौगोलिक क्षेत्रभित्र रहेको खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण सम्बन्धित स्थानीय तहले गर्नु पर्नेछ।
स्पष्टीकरण: यस दफाको प्रयोजनका लागि “संरक्षण” भन्नाले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम गरिने अन्वेषण वा उत्खनन कार्यलाई बाधा नपर्ने गरी गरिने रेखदेख सम्बन्धी कार्य सम्झनु पर्छ।
 (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण नेपाल सरकारले गर्नेछ।

(३) खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

७. साधारण निर्माणमुखी खनिज कार्य: (१) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि साधारण निर्माणमुखी खनिजको रूपमा निर्माण कार्यमा प्रयोग हुने आफ्नो भौगोलिक क्षेत्रभित्र रहेका ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, साधारण माटो र स्लेटको खनिज कार्यको लागि प्रचलित कानून बमोजिम स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनका आधारमा सम्बन्धित स्थानीय तहले अनुमतिपत्र जारी गर्नेछ।

(२) साधारणनिर्माणमुखी खनिज कार्य सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

८. रणनीतिक वा सामरिक महत्त्वको खनिज पदार्थ: (१) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी कुनै खनिज पदार्थको प्रयोग, उपलब्धता तथा राष्ट्रिय हित समेतको आधारमा रणनीतिक वा सामरिक महत्त्वको खनिज पदार्थ घोषणा गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खनिज पदार्थको घोषणा गर्दा नेपाल सरकारले त्यस्तो खनिज पदार्थको भण्डारण, संरक्षण, प्रयोग, ढुवानी तथा निकासी सम्बन्धमा आवश्यक सर्त तोक्न वा बन्देज लगाउन वा त्यस्तो खनिज पदार्थ रहेको क्षेत्रमा कुनै खास कार्य गर्न वा गराउन निषेध गर्न सक्नेछ।

(३) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि रणनीतिक वा सामरिक महत्त्वको खनिज पदार्थको हकमा आवश्यक प्रक्रिया निर्धारण गरी खनिज कार्य गर्ने वा गराउने अधिकार नेपाल सरकारलाई हुनेछ।

(४) सामरिक महत्त्वको खनिज पदार्थको खनिज कार्य कुनै कम्पनी मार्फत गराउनु पर्ने भएमा नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा रहेको कम्पनी मार्फत गराउनु पर्नेछ।

९. खनिज क्षेत्रको घोषणा: (१) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी कुनै खनिज पदार्थ रहेको क्षेत्रको चार किल्ला खुलाई खनिज क्षेत्र घोषणा गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम घोषणा गरिएको खनिज क्षेत्रमा खनिज कार्य बाहेकका सार्वजनिक प्रयोजनका अन्य कार्य गर्नुपर्ने भएमा नेपाल सरकारको स्वीकृति लिनुपर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम घोषणा गरिएको खनिज क्षेत्रभित्र रहेको निजी घर जग्गा आवश्यक परेमा नेपाल सरकारले प्रचलित कानून बमोजिम प्राप्त गर्न सक्नेछ।

(४) प्रदेश सरकारले कुनै खनिज पदार्थ रहेको क्षेत्रलाई उपदफा (१) बमोजिम खनिज क्षेत्र घोषणा गर्नुपर्ने भएमा सो क्षेत्रको चार किल्ला खुलाई नेपाल सरकार समक्ष अनुरोध गरी पठाउनु पर्नेछ।

१०. खनिज पदार्थको वर्गीकरण: यस ऐनको प्रयोजनको लागि खनिज पदार्थको वर्गीकरण अनुसूची-१ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ।

११. खनिज पदार्थको स्तर: (१) यस ऐनको प्रयोजनको लागि दैनिक उत्पादनको आधारमा धातु तथा अधातु खनिज पदार्थ सम्बन्धी खनिज कार्यलाई अनुसूची-२ बमोजिम स्तर विभाजन गरिएको छ।

(२) खनिज पदार्थ उत्खननको अनुमतिपत्रको स्तर अनुसार अनुमतिपत्र दस्तुर अनुसूची-३ बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद-३

अनुमतिपत्र

१२. अनुमतिपत्र लिनु पर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम खनिज पदार्थको अन्वेषण वा उत्खनन गर्न चाहने कम्पनीले अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायबाट अन्वेषण अनुमतिपत्र वा उत्खनन अनुमतिपत्र लिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले अन्वेषण अनुमतिपत्र वा उत्खनन अनुमतिपत्र जारी गर्दा दोहोरो नपर्ने गरी जारी गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसैले आफ्नो स्वामित्वको जमिनमा रहेको साधारण निर्माणमुखी ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो र स्लेट आफ्नो निजी प्रयोजनको लागि सङ्कलन वा उपयोग गर्दा यस ऐन बमोजिमको अनुमतिपत्र लिइरहनु पर्ने छैन।

१३. अन्वेषण अनुमतिपत्र: (१) खनिज पदार्थको अन्वेषण अनुमतिपत्र लिन चाहने कम्पनीले सम्बन्धित प्रदेश कानून बमोजिम अन्वेषण अनुमतिपत्र लिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ४ को उपदफा (३), (४) र (५) बमोजिम अन्वेषण हुने खनिज पदार्थको अन्वेषण अनुमतिपत्र लिन चाहने कम्पनीले तोकिए बमोजिमको ढाँचामा विभागमा निवेदन दिनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त निवेदन उपर विभागले आवश्यक जाँचबुझ गर्दा अनुमतिपत्र प्रदान गर्न मनासिव देखिएमा अनुसूची-३ बमोजिमको दस्तुर लिई अन्वेषण अनुमतिपत्र प्रदान गर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्रदान गरिने अन्वेषण अनुमतिपत्रको ढाँचा, क्षेत्रफल, अनुमतिपत्र लिन चाहने कम्पनीको प्राविधिक तथा आर्थिक योग्यता, अन्वेषणको अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले पालना गर्नुपर्ने सर्त, सुविधा, सहूलियत तथा अधिकतम अन्वेषण अनुमतिपत्रको संख्या सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१४. अन्वेषण अनुमतिपत्रको अवधि: (१) अनुसूची-१मा उल्लिखित बहुमूल्य खनिज, महत्त्वपूर्ण खनिज र सामान्य खनिज पदार्थको अन्वेषण अनुमतिपत्रको अवधि क्रमशः तीन वर्ष, दुई वर्ष र एक वर्षको हुनेछ।

तर यस अधि विभागबाट जारी भएका खोजतलास अनुमतिपत्रलाई यो ऐन लागु भए पश्चात अन्वेषण अनुमतिपत्र मानिनेछ र अनुमतिपत्रको अवधि सोही अनुमतिपत्रमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लिखित अवधिभित्र अन्वेषण कार्य सम्पन्न गर्न नसकिने भएमा अन्वेषण अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त हुनुभन्दा पैंतालीस दिन अगावै म्याद थप गर्नु पर्नाको औचित्य पुष्टि हुने कागजात सहित अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायमा अन्वेषण अवधि थपको लागि निवेदन दिन सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले खनिज पदार्थको प्रकृति, भौगर्भिक स्थिति, अन्वेषण प्रविधि तथा कार्य प्रगति समेतको आधारमा आवश्यक जाँचबुझ गर्दा अवधि थप गर्न मनासिव देखेमा अनुसुची-३ बमोजिमको अवधि थप दस्तुर लिई एक पटकको लागि अन्वेषण अनुमतिपत्रको अवधि एक वर्ष थप गर्न सक्नेछ।

१५. **उत्खनन अनुमतिपत्र:** (१) दफा १३ बमोजिम अन्वेषण अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको कम्पनीले अन्वेषण सम्बन्धी कार्य सम्पन्न भई गुणस्तर तथा परिमाण यकिन भइसकेको खनिज पदार्थको उत्खनन अनुमतिपत्र लिन चाहेमा देहायका कागजात तथा विवरण संलग्न गरी अन्वेषण अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त हुनुभन्दा पैंतालीस दिन अगावै सम्बन्धित प्रदेशको अन्वेषण अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायमा उत्खनन अनुमतिपत्रको लागि तोकिएको ढाँचामा निवेदन दिनु पर्नेछ:-

(क) तोकिएको ढाँचामा उत्खनन कार्य योजना,

(ख) तोकिएको आर्थिक तथा प्राविधिक योग्यता खुल्ने कागजात,

(ग) विभागले तोकेका अन्य आवश्यक कागजात तथा विवरण।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा प्रदेशको अन्वेषण अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले निवेदनसाथ संलग्न हुनुपर्ने कागजात रहे नरहेको यकिन गरी अन्वेषण अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त हुनु अगावै उत्खनन अनुमतिपत्रका लागि विभागमा पठाउनुपर्नेछ।

तर विभागबाट जारी भएको अन्वेषण अनुमति पत्रको हकमा उत्खनन अनुमतिपत्रको लागि तोकिएको ढाँचामा विभाग समक्ष निवेदन गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त निवेदनको सम्बन्धमा विभागले आवश्यक जाँचबुझ गर्नेछ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम निवेदकबाट पेस भएका विवरण तथा कागजातका आधारमा विभागले उत्खनन कार्ययोजना स्वीकृत गरी प्रचलित कानून बमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गराउनु पर्ने भएमा सो समेत स्वीकृत गराई खनिज क्षेत्रको आकार तथा क्षेत्रफल र खनिज कार्यको स्तरको आधारमा अवधि तोकिएको त्यस्तो कम्पनीलाई अनुसुची-३ बमोजिमको दस्तुर लिई उत्खनन अनुमतिपत्र प्रदान गर्न सक्नेछ।

(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यस ऐन बमोजिम प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहबाट उत्खनन हुने खानी तथा खनिज पदार्थको उत्खनन अनुमतिपत्रको लागि सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहको कानूनले तोकेको निकायमा निवेदन दिनु पर्नेछ।

(६) उत्खनन अनुमतिपत्रको ढाँचा, क्षेत्रफल तथा अनुमति प्राप्त कम्पनीले पालना गर्नु पर्ने सर्त, सेवा तथा सहूलियत सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम उत्खनन अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले पालना गर्नुपर्ने सर्त निर्धारण गर्दा खनिज पदार्थको प्रकृति, परिमाण, खनिज कार्यको लागि आवश्यक प्रविधि एवम् लगानीको प्रक्षेपणको आधारमा फरक फरक व्यवस्था गर्न सकिनेछ।

(८) यस दफा बमोजिम उत्खनन अनुमतिपत्रका लागि निवेदन प्राप्त भए पश्चात् विभागबाट उत्खनन अनुमतिपत्र जारी नभएसम्मको अवधिको लागि अन्वेषण अनुमतिपत्रको अवधि एक पटकमा एक वर्षमा नबढाई बढीमा तीन वर्षका लागि दफा १४ को उपदफा (३) बमोजिमको अवधि थप दस्तुर लिई तोकिएको ढाँचामा अस्थायी अवधि कायम गरेको निस्सा प्रदान गर्नेछ।

१६. उत्खनन अनुमतिपत्रको अवधि: (१) अनुसूची-२ मा उल्लिखित अति साना स्तर, साना स्तर, मझौला स्तर र ठूला स्तरका खनिज पदार्थको उत्खनन अनुमतिपत्रको अवधि क्रमशः दस वर्ष, पन्ध्र वर्ष, बीस वर्ष र तीस वर्षको हुनेछ।

तर यस अघि विभागबाट जारी भएका उत्खनन अनुमतिपत्रको अवधी सोही अनुमतिपत्रमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लिखित अवधिभित्र उत्खनन कार्य सम्पन्न गर्न नसकिने भई अवधि थप गर्नुपर्ने भएमा उत्खनन अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त हुनुभन्दा तीन महिना अगावै म्याद थप गर्नु पर्नाको औचित्य पुष्टि हुने प्राविधिक प्रतिवेदन सहित तोकिएको ढाँचामा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायमा अवधि थपको लागि निवेदन दिन सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले आवश्यक जाँचबुझ गर्दा अवधि थप गर्न मनासिव देखेमा अनुसूची-३ बमोजिमको दस्तुर लिई अति साना स्तर, साना स्तर, मझौला स्तर र ठूला स्तरका खनिज पदार्थको उत्खनन अनुमतिपत्रको अवधि एक पटकको लागि क्रमशः दुई वर्ष, तीन वर्ष, पाँच वर्ष र सात वर्षको लागि थप गर्न सक्नेछ।

(४) उपदफा (१) र (३) बमोजिमको अवधिभित्र उत्खनन कार्य गर्दा समेत उत्खनन अनुमतिपत्र जारी भएको क्षेत्रमा खनिज पदार्थको भण्डारण बाँकी रहने भई सम्बन्धित अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले थप उत्खनन गर्न चाहेमा अनुमतिपत्रको अवधि सकिनु भन्दा एक वर्ष अगावै उत्खनन कार्ययोजना सहित दफा १५ बमोजिम पुनः निवेदन दिनु पर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम थप उत्खनन कार्यको लागि निवेदन प्राप्त भएमा नयाँ उत्खनन अनुमतिपत्र जारी नभएसम्मको अवधिको लागि उत्खनन अनुमतिपत्रको अवधि एक पटकमा एक वर्षमा नबढाई बढीमा तीन वर्षका लागि दफा १४ को उपदफा (३) बमोजिमको अवधि थप दस्तुर लिई तोकिएको ढाँचामा अस्थायी अवधि कायम गरेको निस्सा प्रदान गर्नेछ।

१७. सम्झौता गरी अनुमतिपत्र दिन सक्ने: (१) विभागले अन्वेषण गरी पत्ता लगाएको जुनसुकै खनिज पदार्थको उत्खनन कार्यका लागि खनिज पदार्थको अन्वेषणमा लागेको प्रत्यक्ष खर्चको खुद वर्तमान मूल्य कायम गरी सो मूल्यलाई न्यूनतम मूल्य मानी तोकिए बमोजिम प्राविधिक तथा आर्थिक रूपमा योग्य कम्पनीहरू मध्ये सबैभन्दा बढी मूल्य प्रस्ताव गर्ने कम्पनीसँग सम्झौता गरी अनुसुची-३ बमोजिमको दस्तुर लिई दफा १३ बमोजिम अन्वेषण अनुमतिपत्र जारी गर्न सक्नेछ।

तर यस दफा बमोजिम जारी हुने अन्वेषण अनुमतिपत्रको अवधि एक वर्ष मात्र हुनेछ र सो अवधि भित्र दफा १५ बमोजिम उत्खनन अनुमतिपत्रका लागि निवेदन दिनुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सम्झौतामा त्यस्तो खनिज पदार्थको उत्खननमा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले लगानी गर्ने भएमा त्यस्तो लगानीको अंश तथा त्यसबाट प्राप्त गर्ने प्रतिफल सम्बन्धी कुराहरूसमेत उल्लेख गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम हुने खनिज कार्य सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१८. अनुमतिपत्रको नवीकरण: (१) खनिज कार्य गर्न अनुमतिप्राप्त कम्पनीले प्रत्येक आर्थिक वर्षको कार्तिक मसान्तसम्म अनुमतिपत्र नवीकरण गराउनु पर्नेछ।

(२) अनुमतिपत्र नवीकरणको लागि प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको पैतालिस दिनभित्र अनुसुची-३ बमोजिमको दस्तुर र अनुसुची-५ बमोजिमको भू-बहाल बुझाई सो को निस्सा साथ अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायमा निवेदन दिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अवधिभित्र निवेदन नगर्ने कम्पनीले नवीकरण दस्तुरको दोब्बर दस्तुर बुझाई थप पन्ध्र दिनभित्र अनुमतिपत्र नवीकरणका लागि निवेदन दिन सक्नेछ।

(३) नवीकरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१९. अनुमतिपत्र रद्द गर्नसक्ने: (१) देहायको कुनै अवस्थामा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले अनुमतिपत्र रद्द गर्न सक्नेछ: -

(क) कम्पनीले अनुमतिपत्र परित्याग गर्न निवेदन दिएमा,

(ख) अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त भएमा,

(ग) दफा २० बमोजिमको अवधिभित्र खनिज कार्य प्रारम्भ नगरेमा,

(घ) यस ऐन बमोजिम कम्पनीले तिर्नु वा बुझाउनु पर्ने रोयल्टी, शुल्क वा दस्तुर तोकिएको समयभित्र नबुझाएमा,

(ङ) दफा ३० बमोजिम अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायमा तोकिएको अवधि भित्र प्रतिवेदन पेस नगरेमा वा पेस गरेको प्रतिवेदनमा गलत विवरण उल्लेख गरी सरकारी हानी नोक्सानी पुऱ्याएमा,

(च) कम्पनीले अनुमतिपत्रमा तोकिएका सर्तको पालना नगरेमा वा उल्लङ्घन गरी खनिज कार्य गरेमा,

(छ) कम्पनीले दफा १८ बमोजिम अनुमतिपत्र नवीकरण नगराएमा,

(ज) दफा २६ को उपदफा (६) बमोजिम खनिज कार्य बन्द भएमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुमतिपत्र रद्द गर्नु अघि अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले सम्बन्धित अनुमतिप्राप्त कम्पनीलाई सुनुवाईको मौका दिनु पर्नेछ ।

तर उपदफा (१) को खण्ड (क), (ख) वा (छ) बमोजिमको अवस्थामा अनुमतिपत्र रद्द गर्दा सफाई पेस गर्ने मौका दिनु पर्ने छैन ।

परिच्छेद-४

खनिज कार्य सञ्चालन

२०. खनिज कार्य सञ्चालन: (१) अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले अन्वेषण अनुमति प्राप्त गरेको मितिले छ महिना भित्र अन्वेषण कार्य शुरु गर्नु पर्नेछ र उत्खनन अनुमति प्राप्त गरेको मितिले दुई वर्षभित्र उत्खनन कार्य शुरु गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अवधिभित्र खनिज कार्य शुरु गर्न नसकेमा सोको आधार र कारण खुलाई आवश्यक प्रमाण कागज सहित अवधि समाप्त हुनुभन्दा नब्बे दिन अगावै अवधि थपको लागि अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायमा निवेदन दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त निवेदन जाँचबुझ गर्दा व्यहोरा मनासिव देखिएमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले अन्वेषण कार्यको लागि छ महिना र उत्खनन कार्यको लागि एक पटकमा छ महिनामा नबढाई बढिमा एक वर्ष अवधि थप गर्न सक्नेछ ।

(४) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उत्खनन कार्यका लागि अन्य सरकारी निकायको स्वीकृति प्राप्त गर्नु पर्ने अवस्था भई सो बमोजिमको स्वीकृति प्राप्त नभएको कारणले उत्खनन कार्य सञ्चालन हुन नसकेको व्यहोरा खुलाई कम्पनीले निवेदन दिएमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले मनासिव देखेमा उपदफा (३) बमोजिमको अवधिमा थप एक वर्ष उत्खनन कार्य शुरु गर्नु पर्ने अवधि थप गर्न सक्नेछ ।

२१. निषेधित क्षेत्र घोषणा गर्न सक्ने: नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक हित वा ऐतिहासिक महत्व, पारिस्थितिकीय प्रणाली वा जैविक विविधता संरक्षणको दृष्टिले संवेदनशील मानिएको कुनै क्षेत्रलाई खनिज कार्यको लागि निषेधित क्षेत्र घोषणा गर्न सक्नेछ ।

२२. जग्गा प्रयोग गर्ने वा जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने: (१) दफा २१ बमोजिम निषेध गरिएको क्षेत्रमा बाहेक खनिज कार्य गर्न अनुमति प्राप्त कम्पनीले खनिज कार्यको लागि निजी वा सरकारी जग्गामा अस्थायी वा स्थायी रूपमा प्रवेश गरी प्रयोग वा प्राप्त गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गा प्रयोग वा प्राप्त गर्दा नेपाल सरकारको भए प्रचलित कानून बमोजिम र निजी स्वामित्वको भए जग्गाधनीको मञ्जुरीनामा प्राप्त गरी वा खरिद गरी प्राप्त गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निजी जग्गा प्राप्त हुन नसकेमा प्रचलित कानून बमोजिम कम्पनीको खर्चमा नेपाल सरकारले प्राप्त गराई दिन वा भू-बहालमा दिलाई दिन सक्नेछ।

(४) खनिज कार्य गर्दा निजी जग्गा तथा बालीनाली लगायत सम्पत्तिमा क्षति पुगेमा आपसी सहमतिमा कम्पनीले सम्बन्धित व्यक्तिलाई उचित क्षतिपूर्ति दिनुपर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम कम्पनी र सम्बन्धित व्यक्तिबीच आपसी सहमति हुन नसकेमा सम्बन्धित जिल्लाको प्रमुख जिल्ला अधिकारीले निर्धारण गरे बमोजिम सम्बन्धित कम्पनीले नोक्सानीको उचित क्षतिपूर्ति दिनु पर्नेछ।

२३. छुट्टै अनुमतिपत्र लिनु पर्ने: (१) अनुमति प्राप्त कम्पनीले अनुमतिपत्रको क्षेत्रमा उल्लिखित खनिज पदार्थ बाहेक अन्य खनिज पदार्थ पत्ता लागेमा सोको जानकारी अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायलाई दिनुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पत्ता लागेको खनिज पदार्थको अन्वेषण अनुमतिपत्रको लागि प्राविधिक प्रतिवेदन सहित सो खनिज पदार्थ पत्ता लागेको तीस दिनभित्र अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायमा निवेदन दिनु पर्नेछ र अनुमति पत्र जारी गर्ने निकायले त्यस्तो खनिज पदार्थको सम्बन्धमा खनिज कार्य गर्न सम्बन्धित कम्पनीलाई दफा १३ बमोजिम छुट्टै अन्वेषण अनुमतिपत्र दिन सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम दिएको अन्वेषण अनुमतिपत्र बमोजिम अन्वेषण कार्य गर्दा त्यस्तो खनिज पदार्थको गुणस्तर र परिमाण यकिन भई सम्बन्धित कम्पनीले सो खनिज पदार्थको समेत उत्खनन गर्न चाहेमा त्यस्तो कम्पनीलाई दफा १५ बमोजिम छुट्टै उत्खनन अनुमतिपत्र दिन सकिनेछ।

(४) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि खनिज कार्य गर्दा रणनीतिक तथा सामरिक महत्त्वको खनिज पदार्थ वा रेडियोधर्मी खनिज पदार्थ फेला परेमा त्यस्तो खनिज पदार्थको सम्बन्धमा सम्बन्धित कम्पनीले विभागलाई तुरुन्त जानकारी दिनु पर्नेछ र विभागले सम्बन्धित कम्पनीसँग समन्वय गरी त्यस्तो क्षेत्रलाई आफ्नो नियन्त्रणमा लिनु पर्ने भए लिई सोको जानकारी तुरुन्त मन्त्रालयमा दिनु पर्नेछ।

२४. सहउत्पादन वा उपउत्पादन बिक्री: (१) कम्पनीले उत्खनन कार्य गर्दा प्राप्त हुने कुनै सहउत्पादन वा उपउत्पादनको बिक्री गर्न सक्नेछ।

स्पष्टीकरण: यस दफाको प्रयोजनको लागि "सहउत्पादन" भन्नाले अनुमति प्राप्त खनिज उत्खनन गर्दा उत्खनन हुने मुख्य खनिज बाहेकको अर्को खनिज र "उपउत्पादन" भन्नाले जुन खनिज पदार्थको उत्खनन गरिएको हो सोही खनिजको अवयव (वेष्ट मटेरियल) सम्झनु पर्छ।

(२) सहउत्पादन वा उपउत्पादन हुने खनिज पदार्थको विवरण उत्खनन कार्य योजनामा उल्लेख गर्नुपर्नेछ। अनुमति प्राप्त खनिज पदार्थको सहउत्पादन वा उपउत्पादन हो वा होइन भन्ने कुराको निर्धारण अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले गर्नेछ।

(३) सहउत्पादन वा उपउत्पादन हुने खनिज पदार्थको लागि कम्पनीले दफा २३ बमोजिम छुट्टै अनुमतिपत्र लिनु पर्ने छैन।

२५. वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पार्न नहुने: (१) यस ऐन बमोजिम कम्पनीले खनिज कार्य गर्दा प्रचलित वातावरण सम्बन्धी कानून बमोजिम गर्नु पर्नेछ।

(२) खनिज कार्यको क्रममा वातावरणमा परेको वा पर्नसक्ने उल्लेखनीय प्रतिकूल वातावरणीय असरको न्यूनीकरण गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित कम्पनीको हुनेछ।

(३) यस दफा बमोजिम वातावरणीय प्रभावको न्यूनीकरण गरे नगरेको सम्बन्धमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले आवश्यकता अनुसार अनुगमन गरी निर्देशन दिन, कारबाही गर्न वा कारबाहीको लागि सम्बन्धित निकायमा पठाउन सक्नेछ।

२६. खनिज कार्य रोक्न आदेश दिन सक्ने: (१) यस ऐन बमोजिम खनिज कार्यको निरीक्षण गर्दा देहायको अवस्था देखिएमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले खनिज कार्य तत्काल रोक्न अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीलाई आदेश दिन सक्नेछ:-

(क) स्वीकृत उत्खनन क्षेत्रभन्दा अन्य क्षेत्रमा उत्खनन कार्य गरेमा,

(ख) अनुमतिपत्र जारी गर्दा तोकिएका सर्तहरूको पालना नगरेमा,

(ग) खनिज कार्यबाट सर्वसाधारण जनताको जीउ-ज्यान, सम्पत्ति र स्वास्थ्यमा हानिनोक्सानी हुन सक्ने देखिएमा,

(घ) स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन विपरीत खनिज कार्य गरेमा वा भू-क्षयको जोखिम देखिएमा,

(ङ) कुनै संवेदनशील भौतिक संरचना (भाइटल इन्स्टलेशन) मा हानिनोक्सानी हुने देखिएमा।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आदेश प्राप्त भएपछि सम्बन्धित कम्पनीले तत्काल खनिज कार्य रोक्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम खनिज कार्य रोक्ने आदेश भएपछि अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले सम्बन्धित विषयका विज्ञसमेतको टोली खटाई आवश्यक जाँचबुझ गरी गराई सो सम्बन्धी प्राविधिक प्रतिवेदन लिनु पर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको प्राविधिक प्रतिवेदनबाट सम्बन्धित कम्पनीले खनिज कार्य गर्दा पालना गर्नु पर्ने सर्तहरू पालना नगरेको कारणबाट उपदफा (१) मा उल्लिखित अवस्था उत्पन्न भएको पाइएमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले त्यस्तो हानिनोक्सानी, क्षति वा जोखिम रोक्ने सम्बन्धमा आवश्यक कार्य गर्न सम्बन्धित कम्पनीलाई आदेश दिन सक्नेछ र त्यस्तो आदेशको पालना गर्नु सम्बन्धित कम्पनीको कर्तव्य हुनेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम दिइएको आदेश अनुसार कम्पनीले त्यस्तो हानिनोक्सानी, क्षति वा जोखिम रोक्न आवश्यक कार्य गरेको देखिएमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले रोक्का फुकुवा गर्न सक्नेछ।

(६) उपदफा (५) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (३) बमोजिमको जाँचबुझबाट खनिज कार्य जारी राख्न उपयुक्त नभएको प्रतिवेदन प्राप्त भएमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले सो प्रतिवेदन समेतका आधारमा सम्बन्धित कम्पनीलाई जानकारी दिई त्यस्तो खनिज कार्य बन्द गर्न सक्नेछ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम खनिज कार्य बन्द गर्नु अघि अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले सम्बन्धित अनुमतिप्राप्त कम्पनीलाई सुनुवाईको मौका दिनु पर्नेछ।

(८) अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकाय आफैले खनिज कार्य गर्दा उपदफा (१) मा उल्लिखित अवस्था उत्पन्न हुनसक्ने भएमा त्यस्तो खनिज कार्य रोकी यस दफा बमोजिम आवश्यक जाँचबुझ गरी वा गराई सोको आधारमा त्यस्तो हानिनोकसानी, क्षति वा जोखिम रोक्ने सम्बन्धमा आवश्यक कार्य गरेपछि मात्र त्यस्तो खनिज कार्य सुचारु गर्नु पर्नेछ।

२७. रोक लगाउन सक्ने: राष्ट्रिय सुरक्षा र हित प्रतिकूल हुने वा आन्तरिक मागको व्यवस्थापन गर्न कठिनाई उत्पन्न हुने अवस्था भएमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी निश्चित अवधिको लागि कुनै खनिज पदार्थको निकासी वा बिक्री वितरणमा रोक लगाउन सक्नेछ।

२८. निरीक्षक: (१) यो ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम खनिज कार्य भए नभएको सम्बन्धमा निरीक्षण तथा जाँचबुझ गर्न विभागले आवश्यक सङ्ख्यामा निरीक्षक खटाउन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२९. समन्वय गर्नु पर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम नेपाल सरकारले खनिज कार्य सञ्चालन गर्दा खनिज क्षेत्र रहेको प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहसँग आवश्यक समन्वय गर्न सक्नेछ। ।

(२) प्रदेश सरकारले खनिज कार्य सञ्चालन गर्दा खनिज क्षेत्र रहेको स्थानीय तह तथा नेपाल सरकारको सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गर्नु पर्नेछ।

(३) स्थानीय तहले खनिज कार्य सञ्चालन गर्दा सम्बन्धित प्रदेश सरकार तथा नेपाल सरकारको सम्बन्धित निकायसँग आवश्यक समन्वय गर्नु पर्नेछ।

(४) निरीक्षकले प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तह अन्तर्गत सञ्चालित खनिज कार्यको निरीक्षण गर्दा सम्बन्धित प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहको खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्धी विषय हेर्ने निकाय वा कार्यालयसँग समन्वय गर्नु पर्नेछ।

३०. जानकारी वा प्रतिवेदन पेस गर्नु पर्ने: (१) कम्पनीले दफा २० बमोजिम अन्वेषण कार्य शुरु गरेको जानकारी सात दिन भित्र र उत्खनन कार्य सुरु हुनुपूर्व सो विषयको जानकारी गराई तीस दिनभित्र सोको प्रतिवेदन अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायमा दिनु पर्नेछ।

(२) कम्पनीले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको पैंतालिस दिनभित्र खनिज कार्य सम्बन्धी वार्षिक प्रतिवेदन अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायमा पेस गर्नु पर्नेछ।

(३) उत्खनन अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले खनिज कार्य सम्पन्न भएको एक वर्ष भित्र स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम उत्खनन क्षेत्रको भौतिक पुनर्स्थापना गरी त्यस्तो खनिज कार्यको सम्बन्धमा एकीकृत अन्तिम प्रतिवेदन अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायमा पेस गर्नु पर्नेछ।

(४) यस दफा बमोजिम तोकिएको अवधि भित्र वार्षिक प्रतिवेदन पेस नगरेमा अनुमतिपत्रको नविकरण रोक्का र तोकिएको अवधि भित्र एकीकृत अन्तिम प्रतिवेदन पेस नगरेमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले अनुमतिपत्र जारी गर्दा राखिएको धरौटी रोक्का गर्न सक्नेछ।

तर एकीकृत अन्तिम प्रतिवेदन बुझाउनु पर्ने अवधि गुज्नेको छ महिना भित्र समेत प्रतिवेदन नबुझाएमा अनुमति पत्र जारी गर्दा राखिएको धरौटी अनुमति पत्र जारी गर्ने निकायले जफत गर्नेछ।

(५) यस दफा बमोजिम अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले दिने जानकारी वा पेस गर्ने प्रतिवेदनको ढाँचा तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३१. जरिवाना हुने: (१) कम्पनीले उत्खनन कार्य गर्दा अनुमतिपत्रमा उल्लिखित वार्षिक परिमाणभन्दा बढी परिमाणमा खनिज पदार्थको उत्खनन गरेमा वा उत्खनन गरेको वास्तविक परिमाण लुकाई कम उत्खनन गरेको भनी झुटो विवरण पेस गरेमा महानिर्देशकले सम्बन्धित अनुमति प्राप्त कम्पनीलाई बढी परिमाणमा उत्खनन गरेको वा वास्तविक उत्खनन गरेको भन्दा कम देखिएको खनिज पदार्थको परिमाणको बिगो कायम हुन सक्नेमा बिगो कायम गरी बिगो र बिगो बराबर जरिवाना तथा बिगो कायम हुन नसक्नेमा एक लाख रुपैयाँ देखि दश लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ।

(२) दफा २८ बमोजिम खटिने निरीक्षकको काम कारबाहीमा बाधा वा अवरोध गरेमा त्यस्तो व्यक्तिलाई निरीक्षकले तत्काल दश हजार रुपैयाँ जरिवाना गर्न सक्नेछ।

(३) दफा २६ को उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिम स्वीकृत उत्खनन क्षेत्रभन्दा बाहिर उत्खनन कार्य गरेमा महानिर्देशकले सम्बन्धित कम्पनीलाई त्यसरी उत्खनन गरेको खनिज पदार्थको बिगो कायम हुन सक्नेमा बिगो कायम गरी बिगो तथा बिगो रकम बराबरको जरिवाना र बिगो कायम हुन नसक्नेमा पाँच लाख रुपैयाँदेखि दश लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ।

(४) दफा २७ बमोजिम रोक लगाएको खनिज पदार्थको निकासी, उत्खनन, ओसारपसार वा बिक्री वितरण गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई महानिर्देशकले बिगो कायम भएकोमा बिगो तथा बिगो बराबरको जरिवाना र बिगो कायम नभएकोमा दुई लाख रुपैयाँदेखि पाँच लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी त्यस्तो कार्यमा प्रयोग भएको सामान जफत गर्न सक्नेछ।

(५) उपदफा (१) बमोजिम बिगो कायम गर्दा सम्बन्धित खनिज पदार्थको तोकिएको रोयल्टी दरको दश गुणा बराबरको रकम र उपदफा (३) र (४) बमोजिम बिगो कायम गर्दा सम्बन्धित खनिज पदार्थको तोकिएको रोयल्टी दरको पन्ध्र गुणा बराबरको रकम बिगो वापत कायम गर्नु पर्नेछ।

(६) दफा २६ को उपदफा (१) वा (४) बमोजिम दिएको आदेशको पालना नगरेमा महानिर्देशकले सम्बन्धित अनुमति प्राप्त कम्पनीलाई पाँचलाख रूपैयाँ जरिवाना गर्न सक्नेछ।

(७) यस ऐन बमोजिम खनिज कार्य गर्दा कसैले बाधा विरोध वा अवरोध गरेमा वा यस ऐन विपरीत अन्य कुनै काम गरेमा त्यस्तो व्यक्ति वा संस्थालाई महानिर्देशकले दुई लाख रूपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ।

(८) यस दफा बमोजिम जरिवाना गर्नु अघि महानिर्देशकले सम्बन्धित पक्षलाई निजले गरेको यस ऐन विपरीतको कार्य र त्यस बापत प्रस्तावित जरिवाना समेत उल्लेख गरी आफ्नो सफाई पेस गर्न पन्ध्र दिनको म्याद दिई लिखित सूचना दिनु पर्नेछ।

(९) उपदफा (८) बमोजिमको सूचना प्राप्त भएको पन्ध्र दिनभित्र सम्बन्धित पक्षले आफ्नो सफाई लिखित रूपमा महानिर्देशक समक्ष पेस गर्नु पर्नेछ।

(१०) उपदफा (९) बमोजिम चित्त बुझ्दो सफाई पेस नगरेमा वा उपदफा (८) मा उल्लिखित अवधि भित्र सफाई पेस नभएको अवस्थामा महानिर्देशकले सम्बन्धित पक्षलाई यस दफा बमोजिम जरिवाना गरी जरिवाना बापतको रकम दाखिला गर्न सूचित गर्नु पर्नेछ।

(११) यस दफा बमोजिम जरिवाना गर्नु अघि महानिर्देशकले कुनै विषयमा थप अनुसन्धान वा जाँचबुझ गर्न आवश्यक देखेमा निरीक्षक वा सम्बन्धित विषयको विज्ञ टोली बनाई त्यस्तो अनुसन्धान वा जाँचबुझ गराउन सक्नेछ।

(१२) यस दफा बमोजिम गरिएको जरिवाना रकम सम्बन्धित कसूरदारबाट असूल उपर हुन नसकेमा प्रचलित कानून बमोजिम सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गरिनेछ।

(१३) यस दफा बमोजिम महानिर्देशकबाट भएको जरिवाना सम्बन्धी निर्णयको अभिलेख सुरक्षित राख्नु पर्नेछ।

(१४) प्रदेश र स्थानीय तहमा क्षेत्राधिकार रहेको खनिज पदार्थको हकमा कारबाही तथा जरिवाना सम्बन्धित प्रदेश र स्थानीय तहको कानून बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद-५

रेडियोधर्मी खनिज पदार्थको खनिज कार्य

३२. रेडियोधर्मी खनिज पदार्थको खनिज कार्य: (१) रेडियोधर्मी खनिज पदार्थको खनिज कार्य गर्ने अधिकार नेपाल सरकारलाई हुनेछ।

(२) नेपाल सरकार (मन्त्रीपरिषद्) ले उपदफा (१) बमोजिमको खनिज कार्य विभाग वा नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा रहेको कम्पनीमार्फत् गराउन सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको खनिज कार्यको लागि यस ऐन बमोजिम विभागबाट अनुमतिपत्र लिनु अघि रेडियोधर्मी पदार्थ नियमन सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिमको निकायबाट पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ।

(४) रेडियोधर्मी खनिज पदार्थको नियमन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३३. सर्त तथा मापदण्ड तोक्न सक्ने: (१) दफा ३२ बमोजिम अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले खनिज कार्य गर्दा विभागले देहायका विषयमा आवश्यक सर्त तथा मापदण्ड तोक्न सक्नेछः-

- (क) विकिरणको सम्भावना र सम्भावित प्रदूषणको प्रकृति, परिणाम सम्बन्धी सुरक्षा,
- (ख) रेडियोधर्मी विकिरण र सोको उचित सुरक्षात्मक प्रबन्ध सम्बन्धी ज्ञान, अनुभव तथा असल अभ्यासका सम्बन्धमा जानकारी विज्ञ तथा कर्मचारीहरूको व्यवस्था,
- (ग) रेडियोधर्मी खनिज कार्यस्थलको सुरक्षा,
- (घ) रेडियोधर्मी खनिज कार्यबाट पर्ने वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण,
- (ङ) जनस्वास्थ्य,
- (च) क्षतिपूर्ति तथा बीमाको व्यवस्था,
- (छ) रेडियोधर्मी खनिजको सुरक्षित ओसारपसार,
- (ज) रेडियोधर्मी फोहोरको व्यवस्थापन,
- (झ) रेडियोधर्मी पदार्थ सम्बन्धी अन्य आवश्यक सर्तहरू।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएका सर्त तथा मापदण्डको पालना गर्नु अनुमति प्राप्त कम्पनीको कर्तव्य हुनेछ।

परिच्छेद-६

भौगर्भिक सर्वेक्षण, भूकम्प मापन तथा अनुसन्धान

३४. भौगर्भिक सर्वेक्षण, भूकम्पमापन तथा अनुसन्धान: (१) नेपालको भौगर्भिक अवस्था, प्राकृतिक प्रकोप तथा भू-वातावरणीय जोखिमको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने सम्बन्धमा विभागले देहाय बमोजिमको कार्य गर्नेछ।

- (क) भौगर्भिक, भू-भौतिक तथा भू-रसायनिक सर्वेक्षण, भू-इन्जिनियरिङ्ग तथा वातावरणीय भू-विज्ञान सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने गराउने,
- (ख) प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रको भौगर्भिक, भू-प्रकोप जोखिम र भू-इन्जिनियरिङ्ग तथा वातावरणीय भू-विज्ञान सम्बन्धी नक्सा तयार गरी प्रकाशन गर्ने,
- ग) भौगर्भिक सर्वेक्षण, भूकम्पमापन तथा अनुसन्धान कार्यका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकायसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।

(२) भूकम्पीय अध्ययनका लागि विभाग अन्तर्गत एक भूकम्प मापन तथा अनुसन्धान केन्द्र रहनेछ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको केन्द्रले देहाय बमोजिमका कार्यहरू गर्नेछः-

- (क) भूकम्प गए पश्चात् यथाशीघ्र सो भूकम्पको केन्द्रबिन्दू र मान निर्धारण तथा सूचना प्रवाह गर्ने,

- (ख) भूकम्पीय प्रकोप न्यूनीकरण तथा त्यस्ता प्रकोपको मूल्याङ्कन गर्न भूकम्पीय तथ्यांकको सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने,
- (ग) भूकम्पीय तथ्यांकमा आधारित इन्टेन्सिटी, इपिसेन्टर तथा भूकम्पीय जोखिम नक्शा बनाई भूकम्प जोखिम तथा सम्बेदनशील क्षेत्रको पहिचान गर्ने,
- (घ) भूकम्पको आधारमा भूकम्प प्रकोपबाट क्षति हुनसक्ने देखिएका क्षेत्रहरूमा बनाइने संरचनाहरूको जोखिम न्यूनीकरणको लागि आवश्यक पर्ने तथ्यांक उपलब्ध गराउने,
- (ङ) सुरक्षित पूर्वाधार निर्माण कार्य लगायत भवन निर्माण संहिताको लागि आवश्यक पर्ने भूकम्पीय तथ्यांक उपलब्ध गराउने,
- (च) भू-सतहमा हुने सञ्चित शक्तिको परिवर्तन, भू-व्यस्थापन, क्रियाशील भ्रंश (एक्टिभ फल्ट), ऐतिहासिक तथा प्रागः ऐतिहासिक ठूला भूकम्पको अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी ठूला भूकम्प पैदा गर्न सक्ने भ्रंश तथा ठूला भूकम्प पुनरावृत्ति हुनसक्ने विषयको अध्ययन तथा पहिचान गरी नक्साङ्कन गर्ने,
- (छ) भूकम्प सम्बन्धी पूर्व सङ्केतहरूको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने एवम् पूर्व सूचना प्रणालीको विकास गर्ने,

(४) भौगर्भिक सर्वेक्षण, खनिज सर्वेक्षण, भूकम्प मापन तथा अनुसन्धान सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३५. भौगर्भिक अनुसन्धान तथा खनिज परीक्षण प्रयोगशाला: (१) नेपाल सरकारले भौगर्भिक अध्ययन र खनिज अन्वेषण कार्यलाई सहयोग पुऱ्याउन विभागमा राष्ट्रियस्तरको एक भौगर्भिक अनुसन्धान तथा खनिज परीक्षण प्रयोगशाला स्थापना गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको प्रयोगशालाले कुनै व्यक्ति, कम्पनी वा संस्थालाई भौगर्भिक सर्वेक्षण तथा खनिज परीक्षण सेवा प्रदान गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको भौगर्भिक अनुसन्धान तथा खनिज परीक्षण सम्बन्धी प्रयोगशालाको काम, कर्तव्य, अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको सेवा प्रदान गर्दा लाग्ने सेवा शुल्क सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३६. राय परामर्श प्रदान गर्न सक्ने: नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहबाट राय परामर्श माग भएका भौगर्भिक विषयमा विभागले राय परामर्श प्रदान गर्न सक्नेछ।

३७. पूर्व स्वीकृति लिनु पर्ने: (१) कुनै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकायले नेपालको कुनै भूभागमा अध्ययन अनुसन्धानका लागि भौगर्भिक सर्वेक्षण वा खनिज सर्वेक्षण वा भूकम्पीय अध्ययन वा कुनै यन्त्र उपकरण जडान गर्न चाहेमा अनुसुची-३ बमोजिमको दस्तुर सहित पूर्व स्वीकृतिका लागि विभागमा निवेदन दिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त निवेदन जाँचबुझ गर्दा निवेदकलाई स्वीकृति प्रदान गर्न मनासिव देखिएमा विभागले आवश्यक सर्त तोकी स्वीकृति दिनेछ।

(३) कसैले यस दफा विपरीत कुनै कार्य गरेमा विभागले त्यस्तो कार्यमा रोक लगाउन वा सो कार्यमा प्रयोग भएको औजार उपकरण कब्जामा लिन वा जफत गर्न सक्नेछ।

३८. नमूना परीक्षण गर्न सक्ने: (१) यस ऐन बमोजिम कसैले अन्वेषण, उत्खनन, भौगर्भिक सर्भेक्षण, अध्ययन वा अनुसन्धानको क्रममा जमीनको सतह वा भू-गर्भबाट कुनै वस्तु वा पदार्थको नमूना संकलन गर्न र सोको परीक्षण गर्न वा गराउन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सङ्कलित नमूना प्रयोगशाला परीक्षण कार्यको लागि विदेश लैजानुपर्ने भएमा अनुसुचि-३ बमोजिमको दस्तुर लिई विभागले सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम लेखि पठाएको नमूना परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त भएको तीस दिनभित्र विभागमा पेस गर्नु पर्नेछ।

परिच्छेद-७

कसूर र सजाय

३९. कसूर र सजाय: (१) कसैले पनि यस ऐन बमोजिम अनुमतिपत्र नलिई कुनै खनिज पदार्थको अन्वेषण वा उत्खनन गर्नु वा गराउनु हुँदैन।

(२) उपदफा (१) विपरीत खनिज कार्य गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई महानिर्देशकले अन्वेषण कार्यको हकमा पाँच लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना र उत्खनन कार्यको हकमा खनिज पदार्थको प्रकृति तथा परिमाणको आधारमा त्यसरी उत्खनन गरेको खनिज पदार्थको बिगो कायम हुन सक्नेमा बिगो कायम गरी बिगो तथा बिगो रकम बराबरको जरिवाना र बिगो कायम हुन नसक्नेमा पच्चिस लाख रुपैयाँदेखि एक करोड रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम बिगो कायम गर्दा सम्बन्धित खनिज पदार्थको तोकिएको रोयल्टी दरको पचास गुणा बराबरको रकम बिगो वापत कायम गर्नु पर्नेछ।

(४) दफा ३२ विपरीत खनिज कार्य गरे वा गराएमा सो गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई पाँच लाख रुपैयाँदेखि दश लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना र पाँच वर्ष देखि दश वर्षसम्म कैद सजाय हुनेछ।

४०. यन्त्र, उपकरण तथा अन्य वस्तु जफत हुने: (१) यस ऐन विपरीत खनिज कार्यमा प्रयोग गरिएको यन्त्र, उपकरण, औजार, अन्य मालसामान, नमूना र सो सम्बन्धी विवरण, कागजात तथा उत्खनन गरिएको खनिज पदार्थ समेत जफत हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जफत गरिएको खनिज कार्यसँग सम्बन्धित विवरण तथा कागजात बाहेकको यन्त्र, उपकरण, औजार, मालसामान, नमूना तथा उत्खनन गरिएको खनिज पदार्थको व्यवस्थापन प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

४१. नेपाल सरकार वादी हुने : दफा ३९ अन्तर्गतको मुद्दा नेपाल सरकार वादी हुनेछ र सो मुद्दा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ अनुसूची-१ मा समावेश भएको मानिनेछ।

४२. क्षतिपूर्ति भराउने: (१) यस ऐन बमोजिम खनिज कार्य गर्दा वा दफा ३९ बमोजिमको कुनै कार्यबाट कसैको निजी सम्पत्तिमा क्षति पुगेमा सम्बन्धित व्यक्तिले तीस दिनभित्र सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी समक्ष निवेदन दिनुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त निवेदन जाँचबुझ गर्दा मनासिव देखिएमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले क्षतिको मूल्याङ्कन गरी गराई साठी दिनभित्र अनुमति जारी गर्ने निकायमा क्षतिपूर्ति भराईदिन लेखी पठाउन सक्नेछ र सो अनुमति जारी गर्ने निकायले तीस दिन भित्र सम्बन्धित कम्पनीबाट उक्त क्षतिपूर्ति भराउनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम क्षतिपूर्ति भराईदिनु अघि सम्बन्धित कम्पनीलाई सफाईको मौका दिनुपर्नेछ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको अवधिभित्र क्षतिपूर्ति नदिएमा वा निर्धारित क्षतिपूर्तिमा चित्त नबुझेमा सम्बन्धित पक्षले पैतीस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ।

४३. पुनरावेदन: यस ऐन बमोजिम महानिर्देशकबाट भएको आदेश उपर चित्त नबुझे पक्षले त्यस्तो आदेश भएको मितिले पैतीस दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ।

परिच्छेद-८

विविध

४४. भौगर्भिक नक्सा प्रकाशन: (१) भौगर्भिक नक्सा प्रकाशनको अधिकार विभागमा रहने छ।

(२) प्रचलित कानून बमोजिम अन्तर सरकारी निकायसँगको सहकार्य वा विश्वविद्यालय वा प्राज्ञिक वा अनुसन्धानमूलक संस्थाबाट अध्ययन अनुसन्धानका क्रममा भौगर्भिक नक्सा प्रकाशन गर्दा विभागलाई जानकारी दिनु पर्नेछ।

(३) प्रकाशित भौगर्भिक नक्शा तथा तथ्याङ्क तोकिएको शुल्क लिई विभागले बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ।

४५. स्वामित्व वा नाम परिवर्तन: (१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यस ऐन बमोजिम अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले आफ्नो कम्पनीको सेयर वा स्वामित्व बिक्री वा कुनै तरिकाले कसैलाई हस्तान्तरण गर्न चाहेमा वा त्यस्तो कम्पनीको नाम परिवर्तन गर्न चाहेमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायको पूर्व सहमति लिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायबाट पूर्व स्वीकृति लिनु अघि कम्पनीले प्रचलित कानून बमोजिम नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह वा अन्य कुनै निकायलाई तिर्न बुझाउनु पर्ने रोजल्टी, भू-बहाल, कर, शुल्क, दस्तुर वा अन्य कुनै दायित्व भए सो बुझाएको हुनु पर्नेछ।

४६. नामसारी गर्न सकिने: (१) कम्पनीले आफ्नो नाममा जारी भएको अनुमतिपत्र तोकिएको प्राविधिक तथा आर्थिक रूपमा योग्य कम्पनीको नाममा नामसारी गर्न चाहेमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले अनुसूची-३ बमोजिमको दस्तुर लिई नामसारी गरिदिन सक्नेछ।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि अनुमतिपत्र जारी भएको एक वर्ष भित्र कुनैपनि अनुमतिपत्र नामसारी हुने छैन।
- (३) यो ऐन जारी हुनु भन्दा अगाडी व्यक्तिका नाममा जारी भएको अनुमतिपत्र एक वर्ष भित्र सम्बन्धित व्यक्ति शेयरधनी रहेको कम्पनीको नाममा एक पटकका लागि नामसारी दस्तुर नलिई विभागले नामसारी गरीदिनेछ।
- (४) नामसारी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।
४७. अनुगमन गर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम खनिज कार्य भए वा नभएको सम्बन्धमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले अनुगमन गर्न वा गराउन सक्नेछ।
- (२) अनुगमन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।
४८. अध्ययन गराउन सक्ने: नेपाल सरकारले कुनै खनिज पदार्थको अन्वेषण, उत्खनन तथा भण्डारण सम्बन्धमा कुनै राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शदाताबाट अध्ययन गराउन सक्नेछ।
४९. भू-बहाल बुझाउनु पर्ने: अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले खनिज कार्य गर्दा अनुमतिपत्रमा उल्लिखित क्षेत्र भित्र पर्ने जग्गाको प्रत्येक आर्थिक वर्षको लागि अनुसूची -५ मा तोकिए बमोजिम भू-बहाल बुझाउनु पर्नेछ।
५०. धरौटी राख्नु पर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम खनिज कार्य गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त गर्न कम्पनीले अनुसूची-३ बमोजिमको धरौटी राख्नु पर्नेछ।
- (२) धरौटी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।
५१. रोयल्टी र स्थानीय खनिज उपयोग शुल्क बुझाउनु पर्ने: (१) उत्खनन क्षेत्रबाट उत्खनित खनिज पदार्थ निकासी गर्नुपूर्व परिमाण यकिन गरी सम्बन्धित प्रदेश, स्थानीय तह र वडासमेत खुलाई अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले उत्खनन अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायमा खनिज पदार्थको प्रकार र गुणस्तरको आधारमा अनुसूची-४ बमोजिमको दरमा रोयल्टी बुझाउनु पर्नेछ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको रोयल्टीको दश प्रतिशतले हुन आउने रकम स्थानीय खनिज उपयोग शुल्क वापत सम्बन्धित स्थानीय तहमा बुझाउनु पर्नेछ।
- (३) रोयल्टी र स्थानीय खनिज उपयोग शुल्क सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।
५२. सुरक्षा व्यवस्था गर्ने: खानी तथा खनिज क्षेत्रको सुरक्षा व्यवस्था नेपाल सरकारले मिलाउनु पर्नेछ।
५३. विष्फोटक पदार्थ प्रयोग गर्न सक्ने: अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले खनिज कार्यको लागि चाहिने विष्फोटक पदार्थ प्रचलित कानून बमोजिम पैठारी, सञ्चय, ओसार-पसार र प्रयोग गर्न सक्नेछ।

५४. सञ्चार उपकरण राख्न सक्ने: अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीले सम्बन्धित निकायबाट स्वीकृति लिई प्रचलित कानून बमोजिम खनिज कार्यको लागि आवश्यक सञ्चार उपकरण राख्न सक्नेछ ।
५५. नेपाल सरकारको विशेष अधिकार: (१) नेपाल सरकार (मन्त्रीपरिषद्) ले राष्ट्रिय सुरक्षा वा राष्ट्रिय हितको लागि आवश्यक देखेमा तत्काल खनिज कार्य रोक्का गरी खनिज कार्य गर्ने अनुमतिपत्र रद्द गर्न सक्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम नेपाल सरकारले खनिज कार्य गर्ने अनुमतिपत्र रद्द गर्दा अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनीलाई पर्न गएको प्रत्यक्ष हानिनोक्सानीको तोकिए बमोजिमको समितिबाट मूल्याङ्कन गराई क्षतिपूर्ति दिनु पर्नेछ ।
५६. रोक्का राख्न सक्ने: (१) विभागले भौगर्भिक अध्ययन वा खनिज अन्वेषण कार्यका लागि कुनै क्षेत्र रोक्का राख्न सक्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम रोक्का राखिएको क्षेत्रमा प्रदेश वा स्थानीय तहले खनिज कार्यको अनुमतिपत्र जारी गर्न सक्ने छैन ।
(३) उपदफा (१) बमोजिम कायम भएको रोक्का क्षेत्रलाई प्रत्येक दुई वर्षमा पुनरावलोकन गर्नु पर्नेछ ।
(४) रोक्का राख्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
५७. विवाद समाधान: (१) खनिज कार्यको सम्बन्धमा अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकाय र अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनी बीच विवाद उत्पन्न भएमा सम्बन्धित पक्षलाई सुनुवाईको मौका दिई अनुमतिपत्र जारी गर्ने निकायले आवश्यक निर्णय गर्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिमको निर्णयमा चित्त नबुझेमा सम्बन्धित पक्षले सात दिन भित्र मन्त्रालयको सचिव समक्ष पुनरावलोकनका लागि निवेदन दिन सक्नेछ ।
तर, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको हकमा पुनरावलोकनको व्यवस्था सम्बन्धित प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको कानून बमोजिम हुनेछ ।
(३) उपदफा (२) बमोजिमको निवेदन सम्बन्धमा पन्ध्र दिन भित्र निर्णय गर्नु पर्नेछ ।
(४) उपदफा (३) बमोजिमको निर्णयमा चित्त नबुझेमा सम्बन्धित पक्षले पैंतीस दिन भित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।
५८. छुट, सुविधा र सहूलियतको प्रत्याभूति: यस ऐन बमोजिम स्थापना भएको उद्योगलाई त्यस्तो उद्योग स्थापना हुँदाका बखत कानून बमोजिम प्रदान गरिएको छुट, सुविधा र सहूलियतलाई सीमित गर्ने वा त्यसमा प्रतिकूल असर पर्ने गरी कुनै व्यवस्था गरिने छैन ।
५९. यस ऐन बमोजिम हुने: (१) यस ऐनमा उल्लिखित विषयलाई सीमित गर्ने वा त्यसमा प्रतिकूल असर पर्ने गरी अन्य कुनै व्यवस्था गरिने छैन ।
(२) उपदफा (१) को प्रतिकूल हुने गरी अन्य प्रचलित कानूनमा कुनै व्यवस्था भएमा प्रतिकूल असर पर्ने हदसम्मको व्यवस्था खनिज कार्य र खनिज उद्योगको हकमा लागु हुने छैन ।

६०. अनुसूचीमा हेरफेर वा थपघट: नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी अनुसूचीमा हेरफेर वा थपघट गर्न सक्नेछ।
६१. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार (मन्त्रीपरिषद्)ले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ।
६२. निर्देशिका वा मापदण्ड बनाउन सक्ने: नेपाल सरकारले यो ऐन र ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावलीको अधीनमा रही खनिज कार्यको सम्बन्धमा आवश्यक निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड बनाई लागु गर्न सक्नेछ।
६३. खारेजी र बचाउ: (१) खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ खारेज गरिएको छ।
(२) खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ बमोजिम भए गरेका काम कारबाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ।

अनुसूची-१
(दफा १० सँग सम्बन्धित)
खनिज पदार्थको वर्गीकरण

(१) खनिज पदार्थको प्रकृतिको आधारमा खनिज पदार्थको वर्गीकरण:-

(क) धातु खनिज:

१. सुन	११. निकल	२१. विस्मुथ
२. युरेनियम	१२. कोबाल्ट	२२. टिटानियम
३. प्लाटिनम	१३. टिन	२३. आलुमिनियम
४. थोरियम	१४. टङ्गस्टन	२४. फलाम
५. लिथियम	१५. मलिब्डेनम	२५. मर्करी
६. रेयर अर्थ इलिमेन्ट्स	१६. बेरिलियम	२६. पाइराईट
७. जस्ता	१७. नायोब्रियम	२७. पोलीमेटल
८. चाँदी	१८. टान्टालम	२८. अधातु खनिज पदार्थ वर्ग भित्र नपर्ने खनिज पदार्थहरू।
९. सिसा	१९. क्रोमियम	
१०. तामा	२०. भ्यानाडियम	

(ख) अधातु खनिज:

१. हिरा	१५. चुनढुङ्गा	२८. काओलिन (कमेरो माटो)
२. रुबी	१६. फोस्फोराईट	२९. अभ्रख
३. सफायर	१७. क्रिष्टल क्वार्ज	३०. पत्थर कोइला
४. इमरल्ड	१८. फेल्डस्पार	३१. मट्टी कोइला
५. कोरण्डम	१९. क्यालसाइट	३२. मार्बल
६. टोपाज	२०. डोलोमाइट	३३. ग्रेनाइट
७. टुर्मालिन	२१. फायर क्ले	३४. साइनाइट
८. गार्नेट	२२. ग्रेफाइट	३५. एम्फिबोलाइट
९. एकुमेरिन	२३. जिप्सम	३६. औद्योगिक क्वार्जाइट (रक सिलिका)
१०. काइनाइट	२४. नुन	३७. ब्लक स्टोन
११. बेरिल	२५. ओकर (गेरु)	३८. बक्सार्ड
१२. म्याग्नेसाइट	२६. साधारण औद्योगिक माटो	३९. बेराईट

१३. खरी	२७. ल्याटेराईट (रातो माटो)	४०. स्ल्याव स्टोन (स्लेट, क्वारजाईट, फिलाईट, सिस्ट, नाईस आदि)
१४. प्राकृतिक (बायोजेनिक) ग्याँस	२८. औद्योगिक बालुवा (सिलिका स्याण्ड)	४१. साधारण निर्माणमुखी खनिज (ढुंगा, बालुवा, गिट्टी, ग्राभेल, माटो र स्लेट)

(२) खनिज पदार्थको महत्त्वको आधारमा खनिज पदार्थको वर्गीकरण:-

(क) बहुमूल्य खनिज:

१. सुन २. प्लाटिनियम ३. किमती तथा अर्ध किमती पत्थर (हिरा, रुवी, सफायर, इमरल्ड, कोरुण्डम) ४. रेयर अर्थ इलिमेन्ट्स ५. रेडियोधर्मी खनिज (युरेनियम, थोरियम)

(ख) महत्त्वपूर्ण खनिज:

१. जस्ता	१३. क्रोमियम	२२. फोस्फोराईट
२. चाँदी	१४. भ्यानाडियम	२३. फेल्डस्पार
३. सिसा	१५. विस्मथ	२४. क्यालसाइट
४. तामा	१६. टिटानियम	२५. डोलोमाइट
५. निकल	१७. लिथियम	२६. ग्रेफाइट
६. कोबाल्ट	१८. किमति तथा अर्ध किमति पत्थर (टोपाज, टुर्मालिन, गार्नेट, एकुमेरिन, काइनाईट, वेरिल, क्रिष्टल क्वार्ज)	२७. जिप्सम
७. टिन		२८. आलुमिनियम
८. टङ्गस्टन		२९. फलाम
९. मलिब्डेनम		३०. म्याग्नेसाईट
१०. बेरिलियम	१९. खरी	३१. बेराईट
११. नायोबियम	२०. प्राकृतिक (बायोजेनिक) ग्याँस	३२. मर्करी
१२. टान्टालम	२१. चुनढुङ्गा	३३. पाईराईट
		३४. पोलिमेटल

(ग) सामान्य खनिज :

१. नुन	९. अभ्रख	१७. ब्लक स्टोन (ग्रेनाईट, एम्फिबोलाईट, नाईस, मार्बल)
--------	----------	--

२. ओकर (गेरु)	१०. पत्थर कोइला	१८. स्ल्याब स्टोन (क्वार्जाइट, स्लेट, फिलाईट, सिस्ट, नाईस आदि)
३. साधारण औद्योगिक माटो	११. मट्टी कोइला	१९. साधारण निर्माणमुखी खनिज (दुङ्गा, बालुवा, गिट्टी, ग्राभेल, माटो र स्लेट)
४. ल्याटेराइट (रातोमाटो)	१२. मार्बल	
५. फायर क्ले	१३. ग्रेनाइट	२०. औद्योगिक बालुवा (सिलिका स्याण्ड)
६. बक्साइट	१४. साइनाइट	२१. बहुमूल्य खनिज र महत्त्वपूर्ण खनिज भित्र परेका खनिज पदार्थ बाहेकका अन्य खनिज पदार्थहरू।
७. काओलिन (कमेरो माटो)	१५. एम्फिबोलाइट	
८. खरी	१६. औद्योगिक क्वार्जाइट (रक सिलिका)	

द्रष्टव्यः (१) यस अनुसूचीभित्र नपरेका खनिज पदार्थहरूको वर्ग विभागले तोके बमोजिम हुनेछ।

(२) पोलिमेटल भन्नाले दुई वा दुईभन्दा बढी धातु तत्वहरूको मिश्रण वा संयुक्त रूपमा पाइने धातुजन्य खनिज पदार्थ सम्झनु पर्छ। पोलिमेटल खनिजको हकमा अनुमति प्रदान गर्दा मुख्य धातुलाई आधार मानी अनुमति प्रदान गरिनेछ र अन्य धातुहरूलाई सहउत्पादन को रूपमा मान्यता दिइनेछ।

अनुसूची-२

(दफा ११ सँग सम्बन्धित)

खनिज पदार्थ सम्बन्धी खनिज कार्यको स्तर

(क) धातु खनिज पदार्थसँग सम्बन्धित कार्यको स्तर: दैनिक उत्पादन क्षमताका आधारमा धातु खनिज कार्यको स्तर देहाय बमोजिम हुनेछ:-

उत्खनन तरिका	अति साना स्तर	साना स्तर	मझौला स्तर	ठूला स्तर
(क) भूमिगत उत्खनन	१० टन सम्म	१०० टन सम्म	५०० टन सम्म	५०० टन भन्दा बढी
(ख) सतही उत्खनन	२५ टन सम्म	२५० टन सम्म	१,००० टन सम्म	१,००० टन भन्दा बढी

(ख) अधातु खनिज पदार्थसँग सम्बन्धित कार्यको स्तर: दैनिक उत्पादन क्षमताका आधारमा अधातु खनिज कार्यको स्तर देहाय बमोजिम हुनेछ:-

खनिज पदार्थ	अति साना स्तर	साना स्तर	मझौला स्तर	ठूला स्तर
१. ब्लक स्टोन (ग्रेनाईट, एम्फिबोलाईट, नाईस, मार्बल, क्वार्जाईट, स्लेट, स्लाब स्टोन)	१० घन मि. सम्म	२५ घन मि. सम्म	५० घन मि. सम्म	५० घन मि. भन्दा बढी
२. साधारण निर्माणमुखी दुङ्गा, रोडा, वालुवा, ग्राभेल	१० घन मि. सम्म	२५ घन मि. सम्म	५० घन मि. सम्म	५० घन मि. भन्दा बढी
३. प्राकृतिक बायोजेनिक गयास	२,५०० घन मि. सम्म	२५,००० घन मि. सम्म	१,००,००० घन मि. सम्म	१,००,००० घन मि. भन्दा बढी

४. माथी उल्लिखित बाहेक अन्य अधातु खनिज पदार्थको —				
(क)भूमिगत उत्खनन	१० टन सम्म	१०० टन सम्म	५०० टन सम्म	५०० टन भन्दा बढी
(ख)सतही उत्खनन	१०० टन सम्म	१००० टन सम्म	२००० टन सम्म	२००० टन भन्दा बढी

अनुसूची-३

(दफा १३ को उपदफा (३), दफा १४ को उपदफा (३), दफा १५ को उपदफा (५), दफा १६ को उपदफा (३), दफा १७ को उपदफा (१), दफा १८ को उपदफा (२), दफा ३७ को उपदफा (१), दफा ४६ को उपदफा (१) र दफा ५० को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)

दस्तुर र धरौटी

(क) अन्वेषण कार्यको लागि:

(रकम रुपैयाँमा)

विवरण	बहुमूल्य खनिज	महत्त्वपूर्ण खनिज	सामान्य खनिज
(१) अनुमतिपत्र दस्तुर	१,५०,०००।-	१,००,०००।-	५०,०००।-
(२) नविकरण दस्तुर	७५,०००।-	५०,०००।-	२५,०००।-
(३) अवधि थप दस्तुर	३,००,०००।-	२,००,०००।-	१,००,०००।-
(४) नामसारी दस्तुर	७,५०,०००।-	५,००,०००।-	२,५०,०००।-
(५) धरौटी	६,००,०००।-	४,००,०००।-	२,००,०००।-
(६) अनुमतिपत्र प्रतिलिपि दस्तुर	१,०००।-	१,०००।-	१,०००।-

(ख) उत्खनन कार्यको लागि:

(रकम रुपैयाँमा)

विवरण	अति साना स्तर	साना स्तर	मझौला स्तर	ठूला स्तर
(१) अनुमतिपत्र दस्तुर	१,५०,०००।-	२,५०,०००।-	३,५०,०००।-	५,००,०००।-
(२) नविकरण दस्तुर	७५,०००।-	१,२५,०००।-	१,७५,०००।-	२,५०,०००।-
(३) अवधि थप दस्तुर	३,००,०००।-	५,००,०००।-	७,००,०००।-	१०,००,०००।-
(४) नामसारी दस्तुर	६,००,०००।-	१०,००,०००।-	१४,००,०००।-	२०,००,०००।-
(५) धरौटी	६,००,०००।-	१०,००,०००।-	१४,००,०००।-	२०,००,०००।-

(६) अनुमतिपत्र प्रतिलिपि दस्तुर	२,५००।-	२,५००।-	२,५००।-	२,५००।-
------------------------------------	---------	---------	---------	---------

(ग) नमुना निकासी दस्तुर:

निकासी दस्तुर रु.५,०००।- तथा अनुसूची-४ बमोजिम खनिजको रोयल्टी।

(घ) पूर्व स्वीकृति दस्तुर:

पूर्व स्वीकृति दस्तुर रु.१,०००।-

अनुसूची-४

(दफा ५१ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)

रोयल्टी दर

खनिज पदार्थको वर्ग	खनिज पदार्थको नाम	रोयल्टी दर (रु.) प्रति उल्लिखित इकाई
१. धातु	१. सुन	१,०००।- प्रति ग्राम (धातु)
	२. चाँदी	१०,०००।- प्रति के.जी. (धातु)
	३. तामा	५००।- प्रति टन (धातु)
	४. जस्ता	१५।- प्रति के.जी. (धातु)
	५. शिशा	१५।- प्रति के.जी. (धातु)
	६. फलाम	२००।- प्रति टन (धातु)
	७. पाईराईट	२५०।- प्रति टन (धातु)
	८. मर्करी	१,०००।- प्रति के.जी. (धातु)
२. अधातु	१. चुनढुङ्गा	७५।- प्रति टन
	२. क्यालसाइट	७५।- प्रति टन
	३. खरी	१२५।- प्रति टन
	४. फेल्डस्पार	१५०।- प्रति टन
	५. नुन	१०।- प्रति टन
	६. क्वार्ज (क्रिस्टल) (१) जेम्स स्तर (२) औद्योगिक स्तर	१००।- प्रति के.जी. २००।- प्रति टन
	७. बक्सार्ड	१००।- प्रति टन
	८. म्याग्नेसाइट	१००।- प्रति टन
	९. डोलोमाइट	६५।- प्रति टन
	१०. फोस्फोराइट	७५।- प्रति टन
	११. ग्रेफाइट	५००।- प्रति टन
	१२. बेराइट	२५०।- प्रति टन
	१३. कोरण्डम (रुबी, सफायर, इमरल्ड) (१) जेम्स स्तर (२) औद्योगिक स्तर	२५,०००।- प्रति के.जी. १,५००।- प्रति टन
	१४. एक्युमेरिन, बेरिल (१) जेम्स स्तर	१५,०००।- प्रति के.जी

(२) औद्योगिक स्तर	२,५००।- प्रति टन
१५. टुर्मालिन (१) जेम्स स्तर (२) औद्योगिक स्तर	१०,०००।- प्रति के.जी २,५००।- प्रति टन
१६. गार्नेट (१) जेम्स स्तर (२) औद्योगिक स्तर	५,०००।- प्रति के.जी १,०००।- प्रति टन
१७. काइनाइट (१) जेम्स स्तर (२) औद्योगिक स्तर	१०,०००।- प्रति के.जी २,५००।- प्रति टन
१८. अभ्रख	१०००।- प्रति टन
१९. इन्धन (१) पत्थर कोइला (२) मट्टी कोइला (३) प्राकृतिक बायोजेनिक ग्याँस	२००।- प्रति टन ५०।- प्रति टन ५।- प्रति घनमिटर
२०. ड्रेस ब्लक - ब्लक स्टोन (ग्रेनाइट, एम्फिबोलाइट, मार्बल, नाईस आदि)	२,०००।- प्रति घनमिटर
२१. औद्योगिक क्वारजाईट (रक सिलिका)	१००।- प्रति टन
२२. औद्योगिक बालुवा (सिलिका स्याण्ड)	२५०।- प्रति घनमिटर
२३. माटो (१) साधारण औद्योगिक माटो (२) काओलिन (कमेरो माटो) (३) ल्याटेराईट (रातो माटो) (४) ओकर (गेरु) (५) फायर क्ले	१००।- प्रति घनमिटर १२५।- प्रति घनमिटर १२५।- प्रति घनमिटर १२५।- प्रति घनमिटर १२५।- प्रति घनमिटर
२४. साधारण निर्माण ढुङ्गा (१) साधारण ढुङ्गा (२) स्ल्याव स्टोन (क्वारजाईट, स्लेट, फिलाइट, सिस्ट, नाइस आदि) (३) गिटी (४) बालुवा (५) ग्राभेल	१००।- प्रति घनमिटर १००।- प्रति वर्ग मिटर १००।- प्रति घनमिटर १००।- प्रति घनमिटर १००।- प्रति घनमिटर

- दृष्टव्यः- (१) धातु खनिज पदार्थको वर्गीभित्र पर्ने अन्य खनिज पदार्थहरूको रोयल्टी दर कायम गर्दा धाउमा रहेको धातुको प्रतिशत तथा बजार मूल्यको आधारमा कायम गरिनेछ ।
- (२) यस अनुसूचीभित्र नपरेका अधातु खनिज पदार्थहरूको रोयल्टी दर कायम गर्दा प्रचलित बजार मूल्यको सरदर पाँच प्रतिशतका दरले विभागले कायम गर्नेछ ।
- (३) धातु खनिज पदार्थको वर्गीभित्र पर्ने खनिज पदार्थलाई कन्सेन्ट्रेटको रूपमा बिक्री गरेमा कन्सेन्ट्रेटमा रहेको धातुको प्रतिशतको आधारमा रोयल्टी कायम गरिनेछ ।
- (४) स्लेट तथा स्ल्याब स्टोनको रोयल्टी गणना गर्दा अधिकतम मोटाई ३ सेन्टीमिटर कायम गरि गरिनेछ ।
- (५) ग्रेनाईट, नाईस, मेटास्याण्डस्टोन, सिष्ट, मार्बल, फिलाईट, स्लेट, सेल, एम्फिबोलाईट, स्यान्डस्टोन, क्वार्जाईट, डोलोमाईट, डोलोमिटिक लाईमस्टोन, कङ्गलोमेरेट आदि खनिज पदार्थलाई साधारण निर्माणमूखी खनिजको रूपमा अनुमतिपत्र जारी हुँदा वा उत्खनन कार्य गर्दा साधारण निर्माणमूखी खनिजको रूपमा सहउत्पादन तथा उप-उत्पादन हुने भएमा त्यस्ता खनिज पदार्थमा साधारण निर्माणमूखी खनिज सरह रोयल्टी दर लागु हुनेछ ।
- (६) नेपाल सरकारले कम्तिमा पाँच बर्षमा रोयल्टी दर पुनरावलोकन गर्नेछ ।

अनुसूची-५
(दफा ४९ सँग सम्बन्धित)
वार्षिक भूबहाल

१. पहिलो आर्थिक वर्षको लागि प्रति वर्गकिलोमिटर दश हजार रूपैयाँका दरले ।
२. दोस्रो आर्थिक वर्षको लागि प्रति वर्गकिलोमिटर बिस हजार रूपैयाँका दरले ।
३. तेस्रो आर्थिक वर्षको लागि प्रति वर्गकिलोमिटर तिस हजार रूपैयाँका दरले ।
४. चौथो आर्थिक वर्षको लागि प्रति वर्गकिलोमिटर चालिस हजार रूपैयाँका दरले ।
५. पाँचौँ आर्थिक वर्षको लागि प्रति वर्गकिलोमिटर पचास हजार रूपैयाँका दरले ।
६. छैठौँ आर्थिक वर्ष वा सोभन्दा पछिको लागी प्रति वर्गकिलोमिटर साठी हजार रूपैयाँका दरले ।

द्रष्टव्य: (१) अन्वेषण चरणबाट उत्खनन चरणमा जाँदा आर्थिक वर्षलाई निरन्तरता दिई भूबहाल हिसाब गरिनेछ ।

(२) वार्षिक भूबहाल निर्धारण गर्दा क्षेत्रफल वर्ग किलोमिटरमा गणना गरिनेछ । क्षेत्रफल गणना गर्दा वर्ग किलोमिटरको कुनै अंश भएमा त्यस्तो अंशलाई पूर्ण एक वर्ग किलोमिटर मानी निकटतम माथिल्लो पूर्ण अंकका आधारमा भूबहाल निर्धारण गरिनेछ ।

(३) दफा २३ बमोजिम अनुमतिपत्र जारी भएको क्षेत्रमा दोहोरो नपर्ने गरि भू-बहाल लिईनेछ ।